

VILÁG- TÖRTÉNET

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **PÓSÁN LÁSZLÓ**
LOVAGI KULTÚRA A KÉSŐ KÖZÉPKORI LITVÁNIÁBAN
- **VINCZE DÁNIEL**
A TÖRÖK ELLENI VISSZAFoglaló HÁBORÚK HÍREI ÉS ÚJ-ANGLIA
- **SASHALMI ENDRE**
POLITIKAI TEOLÓGIA ÉS OROSZORSZÁG NŐI
MEGSZEMÉLYESÍTÉSÉNEK KEZDETEI A KÉPI ÁBRÁZOLÁSOK TÜKRÉBEN
- **ANTONIO ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO**
A FENNMARADÁSTÓL A FÜGGETLENEDEÉSIG
- **RADOSLAV RASPOPOVIĆ**
A MONTENEGRÓI KÜLPOLITIKA DILEMMÁI A 19. SZÁZAD
MÁSODIK FELÉTŐL AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚIG
- **CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN**
AZ ELSŐ MAGYAR-ALBÁN SZÓTÁR SZÜLETÉSE

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano,
Katona Csaba, Martí Tibor,
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

7. (39.) évfolyam 2017. 3.

TARTALOM

Választóvonalak és igazodási pontok	335
<i>Tanulmányok</i>	
Pósán László: Lovagi kultúra a késő középkori Litvániában	337
Vincze Dániel: A török elleni visszafoglaló háborúk hírei és Új-Anglia	347
Sashalmi Endre: Politikai teológia és Oroszország női megszemélyesítésének kezdetei a képi ábrázolások tükrében, európai perspektívából.	
Nagy Péter uralkodása mint vízválasztó	373
Antonio Álvarez-Ossorio Alvaríño: A fennmaradástól a függetlenedésig. A Spanyol Monarchia és itáliai tartományai, 1665–1713	395
José Emilio Burucúa – Fabián Alejandro Campagne: A holland politikai modell a Río de la Plata-i forradalomban	429
Radoslav Raspopović: A montenegrói külpolitika dilemmái a 19. század második felétől az első világháborúig	443
Csaplár-Degovics Krisztián: Az első magyar–albán szótár születése	467
Veszprémy László Bernát: Menahem Begin legendás élete. Kérdések Izrael első jobboldali miniszterelnökének korai karrierje körül, 1913–1948	481
<i>Visszhang</i>	
Tringli István: Három német kiállítás a reformációról. Stralsund – Rostock – Berlin	497

A holland politikai modell a Río de la Plata-i forradalomban

A 19. század második évtizedében kitört Río de la Plata-i forradalom szellemi és ideológiai gyökereit kutató történészek megállapításai szerint a latin-amerikai forradalmárookra alapvetően kétféle politikai modell hatott: elsősorban a francia, másodsorban pedig az észak-amerikai. A forradalom támogatói és bírálói már az 1820-as években felismerték a francia forradalomhoz való kötődésüket, ezt jól példázza, hogy Esteban de Luca költő 1821-ben írott *Canto lírico a la libertad de Lima* (Lírai ének Lima szabadságához) című versében fejtegette a felvilágosodás gondolkodói előtt.

*„Salve, genios ilustres que inflamados
A la luz de la gran filosofía
Pudisteis anunciar del Nuevo Mundo
La libertad a todas las naciones!”¹*

Ezzel párhuzamosan Buenos Airesben Francisco de Paula Castañeda ferences rendi szerzetes folyóiratának, az *El Desengañador Gauchi-político*nak hasábjain ekként zúgolódott a felvilágosult francia eszmék betüremkedése ellen: „Állítsunk fel egy máglyát a tér kellős közepén, és hányjuk rá Voltaire hetven kötetét, hiszen az égvilágon semmi szükségünk sincs rájuk, hadd sértődjön csak meg Juan Santiago, Volnei, Payne, a Citador, és mindazok, akik elménket hasonlóan zagyva könyvekkel felforgatták.”²

A két kiemelkedő 19. századi argentin értelmiségi, Bartolomé Mitre és Vicente Fidel López alapos elemzés alá vette, hogy milyen hatást gyakoroltak a Río de la Plata politikai rendszerére és működésére a 18. századi francia forradalom eszméi és eseményei, azonban, ahogy Natalio Botana újabban kimutatta, ezek alaku-

* Mindkét szerző egyetemi tanár (Universidad Nacional de Buenos Aires Facultad de Filosofía y Letras, Departamento de Historia). A cikk megjelenését az Argentin Köztársaság Külügyminisztériuma támogatása segítette.

1 Nyersfordításban: Üdv, Néktek, híres géniuszok, kik a nagy filozófia fényétől lánggra gyúlva hirdethették valamennyi nemzet szabadságát az Újvilágban! Ciocchini-Burucúa-Bagnoli, 1989. 32.

2 Az idézet az *El Desengañador Gauchi-político* első számának 1–2. oldaláról származik. A megjelenés ideje bizonytalan, 1820 végére tehető.

lásukat és hatásukat tekintve is radikálisan különböztek.³ Az 1810. évi májusi forradalom francia eszmei hátterét illetőleg újabb mérföldkönek számít Ricardo Caillet Bois 1929-ben megjelent munkája, az *Ensayo sobre el Río de la Plata y la Revolución Francesa* (Esszé Río de la Platáról és a francia forradalomról), amelyben a szerző felhívja a figyelmet azokra a jakobinus értelmezési kísérletekre, amelyeket Albert Mathiez terjesztett a Sorbonne-on tartott előadásain az első világháború után.⁴ Emellett meg kell említeni Botana összefoglaló munkáját, a *La tradición republicana*t (A köztársasági hagyomány), amely egy új eszmetörténet keretei között mutatja be a francia modell hatását.⁵

Az észak-amerikai forradalom argentin hatásával leginkább az alkotmány történetét vizsgáló kutatók foglalkoztak, akik kimutatták, hogy minden bizonnyal a philadelphiai alkotmány szolgált mintaként már az 1813-ban összeült Río de la Plata-i nemzetgyűlés első fogalmazványai esetében is.⁶ Ugyanakkor a történészek arra is felhívták a figyelmet, hogy milyen hasonlóságok és politikai párhuzamok léteztek az észak-amerikai és a dél-amerikai forradalmak esetében.⁷ Hand Vogel⁸ és Wim Klooster kivételével ez idáig azonban csupán Julio Marc hangsúlyozta – noha kizárólag emblematikai szempontból vizsgálta a kérdést, ahogy ezt a későbbiekben látni fogjuk –, hogy a 16. századi holland lázongás is hatással volt a Río de la Plata-i események alakulására.⁹ Marc az alábbi állítást fogalmazta meg: „Kétségtelen, hogy a függetlenség hajnalán ismerték a 16. és a következő század dicsőséges eposzának történetét.”

A németalföldi példa a jelképeken

Ennek ellenére vannak egyéb jelek, amelyek arra engednek következtetni, hogy a németalföldi modell valóban versenyre kelt azzal a két új, atlanti politikai forradalmi mintával, amelyet fentebb említettünk. Az első, legkézenfekvőbb példa, hogy az 1813-ban összegyűlt *Májusi Férfiak* politikai csoportja és a tucumáni nemzetgyűlés tagjai a független Hollandia hagyományos megnevezéséhez, vagyis az Egyesült Tartományokhoz kísértetiesen hasonló elnevezésű államban gondolkodtak. Emez mint a „Río de la Plata”-ra vonatkozó hivatalos kifejezés már az 1811. november 22-i Ideiglenes Alaptörvényben is megjelent, amelyet az első triumvirátus (a B cikkelyben) fogadott el.¹⁰ A nemzetgyűlés változtatás nélkül átvette ezt a megnevezést 1813. január 31-i első ülésén.¹¹ És végül 1816. július 9-én a tucumáni nemzetgyűlés kikiáltotta a „Dél-amerikai Egyesült Tartományok” függetlenségét, és ezzel egy-

3 Botana, 1991.

4 Ezzel kapcsolatban lásd: Devoto, 1988. 413–423.

5 Botana, 1984.

6 González Calderón, 1981.

7 Például Petersen, 1970.

8 Vogel-Doel, 1992. 13–37.

9 Marc, 1934.

10 *Asambleas constituyentes argentinas*, tomo VI. 603–605.

11 *Asambleas constituyentes argentinas*, tomo I. 5–6.

idejűleg kontinentális dimenziót nyert a terminus.¹² Noha a venezuelaiak szintén ezt a kifejezést használták az 1811. július 2-i Függetlenségi Nyilatkozatban, a Karib-térségben a megnevezés nem vált annyira elfogadottá és tartóssá, mint a Río de la Plata területén.¹³

A második példa a címer. Az 1813. évi nemzetgyűlés a spanyol királyi címert egy újra cserélte, egy olyanra, amely valószínűleg a németalföldi felkelés idején keletkezett, s amin két összekulcsolt kéz tart egy pikát, rajta egy frígiai sapkával. A heraldika szakértői hosszú időn keresztül elmélkedtek azon, hogy honnan származhat az argentin címer két motívuma, amelyek valószínűleg a perui mesztic címerfestő, Antonio Isidro de Castro munkája révén kerültek egymás mellé. Általánosan elfogadott, hogy a sapka és a pika francia szabadságszimbólumok,¹⁴ és szintén egyértelműen mutatkozik a törzsökös latin-amerikai (inka) napszimbólum kapcsán, amely ugyancsak megjelenik a címeren. Az egybefonódó két kéz egyértelműen a testvériségre utal, ám eredete tisztázatlan.¹⁵ Nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy az összefonódó kezek toposza a németalföldi szabadságharcosok híres jelképéről, a kálvinista holland szabadságharcosok, a *geuzenek*¹⁶ jelvényéről származik, amelyen két kéz – mintha két ember kezét fogna – tart egy nyitott koldustarisznyát. Ez a kép vagy leírása a németalföldi forradalom történetének szentelt minden munkában szerepelt.¹⁷ Julio Marc fentebb idézett írásában hívta fel a figyelmet erre a tényre, és egyúttal azt is megállapította, hogy a *geuzenek* jelképe és annak a 17–18. századi németalföldi pénzekben megjelenő változatai a Río de la Plata területén is ismertté váltak Gerard van Loon könyvének köszönhetően.¹⁸ Marc megállapította, hogy már Gregorio Funes esperes is emlegetett egy furcsa németalföldi medált, amely szerepel Van Loon könyvében, és ebből azt a konklúziót vont le, hogy a jelkép ennek a nagy numizmatikai gyűjteménynek köszönhetően érkezett a Río de la Plata területére.

A függetlenség és a köztársaság kérdése

Az olyan, látszólag nem különösebben jelentős mértékű egyezéseknek betudhatóan, mint az Egyesült Tartományok elnevezés, illetve a címer, döntöttünk úgy, hogy alaposabb vizsgálat alá vesszük a „németalföldi modell”-nek a Río de la Plata-i forradalmak politikai eszméire gyakorolt hatását, amelynek jelenléte különösen feltűnő

12 Uo. 216–217.

13 Fontos szem előtt tartani, hogy a ma is érvényben lévő 1853. évi argentin alkotmány 35. cikkelye szerint a nemzeti egység elnevezéseinek alábbi formái hivatalosak: Río de la Plata-i Egyesült Tartományok, Argentin Konföderáció, valamint Argentin Köztársaság.

14 A 16. századi németalföldi forradalom idején Leiden és más németalföldi városok a szabadság szimbólumaként használták a sapkát és a pikát.

15 Corvalán Mendilaharsu, 1944.

16 A szó jelentése: koldusok.

17 A későbbiekben a hispán területen jól ismert Bentivoglio kardinális beszámolója kapcsán még részletesen visszatérünk erre.

18 Lásd: Loon, 1732.

a szabadságért vívott küzdelem éveinek sajtójában, illetve a korszakban megjelent könyvekben egyaránt. Az újságírók gyakran idézték a holland példát a politikai és ideológiai harc két alapvető kérdése kapcsán: a valódi függetlenség a spanyol hatalomtól, valamint az állam új kormányzati formája. A függetlenség kérdése már az 1813. évi nemzetgyűlésen, illetve az egyszemélyi vezetés kialakításakor is felmerült, és napirenden maradt az új tucumáni nemzetgyűlés összehívását megelőző, konfliktusos időszakban is. A második kérdéskör ellenben éppen ennek a nemzetgyűlésnek az első időszakára és határozataira korlátozódik.

1813. november 17-én és december 1-jén egy „felelősségteljes állampolgár” jegyezte, terjedelmes cikk jelent meg a *Gaceta de Buenos Aires*ben. A szerző felveti, hogy a nyilvánosságnak és a nemzetgyűlésnek elsősorban a holland modellt kellene figyelembe vennie mint lehetséges megoldást annak érdekében, hogy a Río de la Platát sikerrel ki lehessen vezetni a politikai mocsárból. Az újságíró hosszú részleteket fordított és közölt egy ugyanabban az évben, az *Edinburgh Review* egyik számában megjelent kommentárból, amely eljutott Buenos Airesbe is. Hollandia ebben a kontextusban a kezdetektől fogva úgy jelent meg, mint egy olyan ország, amely kiharcolta a saját szabadságát, és utána nem jutott sem a káosz, sem a despotizmus állapotába. A szerző hasonló példaként megemlíti Svájcot, Észak-Amerikát és Angliát, a francia forradalom esetét viszont másnak tartja, amely talán a „túlzott népi erőszak” miatt megbukott. Megállapítja, hogy semmilyen „kísérlet” sem szolgálhat Dél-Amerika számára jobb tanulsággal, mint a németalföldi szabadságharc története: „A dél-amerikaiak nem találhatnak ennél bölcsebb példát, amely egyúttal azt a sajátos körülményt tekintve is hasonló, hogy a spanyol kormány elleni felkelésről van szó.”¹⁹

A németalföldi szabadságharc felszámolta a spanyol hatalmi berendezkedést, de megőrizte a helyi közigazgatás alapjait, és arra építette fel az Egyesült Holland Tartományok új államszervezetét. A dél-amerikai népek is rendelkeztek egy hasonló városi politikai hálózattal, a régi városi tanácsok (*cabildos*) rendszerével, amely alkotmányos alapként elősegíthette egy külső vagy belső háború veszélyének elhárítását. A mi „felelősségteljes állampolgárunk” talán Montesquieu *A törvények szelleméről* című művében szereplő, Amerika és Európa földrajzi különbségeivel kapcsolatos megjegyzése alapján állítja, hogy Amerika földrajzi adottságai nem tennék lehetővé az olyan föderatív köztársasági formát, mint amilyen Hollandiáé. „Hollandiának kis kiterjedése miatt némiképp eltérő módon kellett eljárnia, mint Amerikának, ahol a körülmények mást tesznek lehetővé. Az állam teljes területét még a Hét Egyesült Holland Tartomány igazságszolgáltatási rendszerének berkein belül is figyelembe kell venni, és így kézenfekvő volt konföderációban egyesülni. (...) Egy olyan országban, mint Dél-Amerika (...) csupán a parlamentáris rendszer [sistema representativo] képes támogatni egy jó kormányt.”²⁰

Ki volt a szerzője ennek az első cikknek, amely a holland modellről szólt, vagy legalábbis milyen politikai környezetben helyezhetjük el az illetőt? Annak fényében, hogy írása végén felhívja a figyelmet: az alkotmány szövegét nagy körültekintéssel kell

19 *Gaceta de Buenos Aires*, 1813. november 17.

20 Uo. 1813. december 1.

megfogalmazni, és azt javasolja: az alaptörvényt a már létező intézményekre kell alapozni, „felelősségteljes állampolgár”-unkat a nemzetgyűlésben az Alvear-pártban helyezhetjük el. Ez az oldal 1813-ban *sine die* napolta el az alkotmány kérdését, és egyszemélyi vezetés, rendkívüli válságkormányzás bevezetését szorgalmazta.²¹ Az sem zárható ki, hogy esetleg maga Carlos de Alvear lett volna a cikk írója.

Másfél évvel később, 1815. május 6-án, 13-án és 20-án ugyancsak a *Gaceta*-ban újabb anonim esszé jelent meg, amely azt mutatja, hogy a korabeli politikai eszmefuttatásokban Hollandia központi szerepet játszott. A cikk írója a németalföldi forradalommal kapcsolatban szinte kizárólag David Hume-ot idézte forrásként. Az *Anglia története* című műről van szó, amelynek egyes részeit majdnem szóról szóra átvette. A szerző szerint Orániai Vilmos ezért folyamodott 1575-ben Nagy-Britannia segítségéért, és ajánlotta fel ünnepelesen tartományait, mivel szerette volna megvédeni őket a barbár spanyoloktól.²²

A cikk a hollandiai forradalom két követendő vonását emeli ki: egy főparancsnok kinevezését, aki egyúttal a legfelsőbb állami vezető is, valamint a segítségkérést, hogy egy külföldi ország nyújtson védelmet a régi rendszerrel szemben. Mind Hollandia, mind a latin-amerikaiak esetében a segítségnyújtó (Anglia) és a régi hatalom (Spanyolország) személye is megegyezett. Akárcsak a németalföldi szabadságharc idején, a spanyol-amerikai forradalmárok Spanyolországtól igyekeztek függetlenedni, amely Napóleon bukása után egyre inkább abszolutista hatalommá vált; és Angliától kértek segítséget, amelyet 1815-ben környékezett meg a García-küldöttség. Az anonim szerző *ad hoc* módon választott ki és idézett Hume-tól részleteket: „*Am szerencsés módon néhány felfegyverzett csoport visszahívta a visszavonult Orániai herceget, aki irányt és lelket adott a csökönys ellenállásnak, és szembe fordult a tűrhetetlen spanyol elnyomással. Megszervezte a városokat (...), és lefektette egy méltán híres köztársaság alapjait.*”²³

Az anonim szerző továbbá állást foglalt egy szinte uralkodói hatalommal rendelkező államelnök, „*director del estado*” szükségessége mellett. Az elnevezés a holland hagyományban ismert *stadhouder* kifejezés helytelen olvasatából származik, amelyet a *La Gaceta*-ban dupla „a”-val, *staathouder*ként írtak, így jöhetett létre a hibás fordítás (a holland szó valódi jelentése: 'helytartó').²⁴

1816-ban, amikor a Río de la Plata jövőbeli kormányformájának kérdése került napirendre, az újságcikkekben újra felbukkant a holland politikai modell. Az *El Censor* című újság, amely a központi vezetés szócsöve volt, kiemelte, hogy a holland alkotmány alapvetően föderalista jellege a spanyolok elleni felkelés után alakult ki, de ezúttal már a „föderalizmus hátrányai”-ra hívta fel a figyelmet.²⁵ Ugyan-

21 Mitre, 1945. 324–325.; Canter, 1944. 112–119.

22 *Gaceta de Buenos Aires*, 1815. május 6. Az eredeti szöveg: „...and after employing the most humble supplications to the queen, they offered her the possession and sovereignty of their provinces, if she would exert her power in their defence.” Hume, 1983. vol. IV. 173.

23 Uo.

24 A „*director del estado*” jogállását az Ideiglenes Alkotmány 1815 májusában általánosságban úgy határozta meg, hogy feladata „az állam vezetése és irányítása” (3a rész, I. fejezet, 1. bekezdés).

25 *El Censor*, 1816. február 29.

ennek az újságnak egy másik cikkében, amely az új kormány struktúrájáról szólt, a szerző a köztársasági államforma veszélyeire hívta fel a figyelmet, és példaként éppen az Egyesült Holland Tartományok történetét hozta fel, amely „darabokra hullott Nassau és de Witt heves viszályában, és utóbbi gyakran változtatta meg a kormány összetételét a jelentéktelen *stadhouderek* és hercegek alatt”.²⁶

Valójában az *El Censor* a Vicente Pazos Kanki szerkesztette, radikális köztársaságpárti folyóirattal, a *La Crónica Argentina*val szállt vitába. A *La Crónica*ban ugyanis Svájc, Velence és az Egyesült Államok mellett sorozatosan felmerült Hollandia neve, gyakran annak bizonyítására, hogy kizárólag a köztársaságok garantálják a népek szabadságát és korlátozzák a hatalmon lévők előjogait bizonyos határok között. Csak az említett köztársaságok esetében van értelme az adózás elméletéről és a nép jogairól beszélni.²⁷ A *La Crónica* szerzője, aki szinte bizonyosan maga Pazos Kanki volt, sajnálatát fejezte ki Hollandia helyzetének 1816. évi megváltozása kapcsán, amikor is a Szent Szövetség maradi politikájának következtében, háromszáz év után köztársaságból királysággá alakult: „*Máshol másképpen kell majd ezt csinálni, mivel most Hollandiában újra királyok vannak.*”²⁸

Érdeemes néhány szót ejtenünk a perui, indián származású Pazos Kankiról. 1777-ben született a Titicaca-tó térségében, Chuquisacában tanult, ahol szoros barátságot kötött Mariano Morenóval és Bernardo de Monteagudóval. Mielőtt elhagyta volna Felső-Perut,²⁹ meglátogatta az ókori birodalmi központ, Tiahuanaco romjait, továbbá lefordította spanyolra Thomas Paine *Common Sense* (Józan ész) című művét. Buenos Airesbe érkezve tanúja volt az 1810. évi forradalmi eseményeknek, és együttműködött Mariano Morenóval a *La Gaceta*ban. 1813 és 1815 között Londonban tartózkodott, és miután visszatért Buenos Airesbe, a *La Crónica Argentina* című újság szerkesztője lett. Írásain keresztül támadta a tucumáni nemzetgyűlés és Pueyrredón³⁰ monarchikus elképzeléseit. Még Manuel Belgrano javaslatát is ellenezte, aki azt szorgalmazta, hogy a Río de la Plata területén az inkák egyik leszármazottját koronázzák királlyá. Kivitelezhetetlennek és nevetségesnek bélyegezte a kezdeményezést annak dacára, hogy maga is indián származású volt. A Río de la Plata-i Egyesült Tartományok függetlenségi nyilatkozata viszont akkora lelkesedéssel töltötte el, hogy maga fordította le ajmara nyelvre, hogy a fennsíkon élő etnikum tagjai is megérthessék. A *La Crónica*ban megjelent, Pueyrredón elleni cikkei miatt 1817-ben az Egyesült Államokba száműzték. 1821-ig tartó észak-amerikai tartózkodása alatt lehetősége nyílt, hogy tanulmányozza egy köztársaság alkotmányának gyakorlati működését. 1825-ben megírta a *Com-*

26 *El Censor*, 1816. augusztus 22. Az Orániai–Nassau-házhoz tartozó Vilmos kormányzó és Johan de Witt, az Egyesült Tartományok főminisztere közti viszályról van szó (a szerk.).

27 Ugyancsak a németalföldi intézmények kapcsán merült fel a holland jogász, Hugo Grotius, szintén közvetlen hivatkozási pontként: „(...) *gondoljunk csak bele ebbe az új keletű mondásba: a pásztor megnyírja, és nem megnyúzza a birkákat. Azt tanácsolom nektek, hogy ezt a kérdést az amszterdami városháza épületében hideg fejjel vizsgáljátok meg.*” *La Crónica Argentina*, 1816. november 16.

28 *La Crónica Argentina*, 1816. augusztus 30., szeptember 7., szeptember 30.

29 Bolívia korabeli elnevezése (a fordító megjegyzése).

30 Juan Martín de Pueyrredón (1777–1850): argentin tábornok, politikus, 1816. május 3. és 1819. június 19. között a Río de la Plata elnöke (*director supremo de las Provincias Unidas del Río de la Plata* – a szerk.).

pendio de la Historia de los Estados Unidos de Norte América (Az Amerikai Egyesült Államok rövid története) című, spanyol nyelvű művét, amelyet a Pochard kiadó adott ki Párizsban. 1829–1838-ban, valamint 1842–1845-ben az új Bolíviai Köztársaság főkonzuljaként működött Londonban. 1852-ben visszatért Buenos Airesbe, ahol a következő évben elhunyt.

Pazos Kanki első, 1813 és 1815 közötti londoni látogatása után – minthogy nyomasztotta a francia forradalom bukása, az angol alkotmányos monarchiában pedig nem hitt – a köztársasági rendszer hosszú fennállása miatt a holland modellt magasztalta, annak ellenére, hogy végül a – Napóleont is legyőző – reakciós nemzetközi hatalmak koalíciója miatt elbukott. Amikor pedig első kézből tapasztalhatta meg az észak-amerikai liberális köztársaság működését, azt a civilizáció történetének legmagasabb fokára helyezte. A *Compendio* bevezetésében így írt: „E nemzetnek a politikai léte ilyen rövid idő leforgása alatt teljesen új alapokon jött létre, amelynek modern gyökereit Európa kormányai oly hamar elfelejtették, és nem merték kistestvérként kezelni a hatalommegosztás során. (...) Az amerikaiak jóval szerencsésebbek [az európaiaknál – a fordító kiegészítése], nem vették ki részüket az ókor felmagasztalt évszázadaiból, nem élték át a középkort, ami a civilizáció szégyene; az ő történetük az újkorban kezdődik.”³¹

Pazos Kanki – akárcsak más politikai publicisták – számára a Río de la Plata területén a szabadság és a modern köztársaság gondolata a forradalmak hatására jelent meg. A forradalmak „íve” a németalföldi szabadságharctól – mint a politikai modernizáció első lépcsőfoka – a dél-amerikai nagy emancipációs mozgalmakig terjedt. A forradalmakkal kapcsolatos nézetek az egyéni tapasztalattól függően különbözőek voltak, a követendő példa lehetett az észak-amerikai forradalom vagy akár a francia kísérlet, amely meglehetősen ellentmondásos volt ugyan, mivel az alkotmányos monarchiától eljutott a jakobinus diktatúráig. Mindenesetre a holland szabadságharcra Spanyolországgal szemben általában úgy tekintettek, mint a modern szabadságjogok korszakának kezdetére.

A könyvek hatása

A holland politikai modell nemcsak újságcikkekben, hanem számtalan olyan könyvben is megjelent, amely biztosan ismert volt a Río de la Plata területén. Ezek egyike Hume *Anglia története* című munkája, amelyre nyíltan hivatkoztak is azok a Hollandiával foglalkozó cikkek, amelyek a *La Gaceta* 1815. májusi számában jelentek meg. A mű terjedése Spanyolországban egészen különös, tekintve hogy a szerzőjét a Szent Officium egyházi átokkal sújtotta.³² Ráadásul ez a mű vezette be a modern forradalmak „progresszív” értelmezését. Az a tény, hogy Hume munkája megtalálható volt a Río de la Plata-i könyvtárban, arra enged következtetni, hogy

31 Pazos Kanki, 1825.

32 Lásd: Donoso, 1963. vol. II. 691–693.

Spanyol-Amerikában bőséges politikai irodalom vált elérhetővé, amely megközelítette a korabeli európai szintet.

Azok között a könyvek között, amelyek befolyásolták a spanyol-amerikai forradalmi ideológiát, ott szerepel Montesquieu *A törvények szelleméről* című műve, noha nem bukkan fel azokban a szövegekben, amelyek a holland modellt említik. Montesquieu állt a korszakban mindenféle politikai és kormányzási formáról szóló diskurzus mögött. *A törvények szelleméről* című munkában számtalan helyen felmerül a holland rendszer, például a IX. könyvben, a föderatív köztársaságok kapcsán. Hollandiát az első fejezetben az „örök”, a második fejezetben pedig a legtokéletebb köztársaságok közé sorolja, Svájjal egyetemben. Az Egyesült Tartományokban érvényes törvényt pedig bármelyik, megalakulás előtt álló föderáció számára jónak és szükségesnek tartja (lásd a harmadik fejezetet). Németalföld akkor is szóba került, amikor Montesquieu az alkotmány és a kereskedelem kapcsolatát tanulmányozza (a XX. könyv), valamint a forradalmak és a vallás változásának tárgyalásakor (XXIV. könyv). Montesquieu-nak a holland modell iránti érdeklődése hozzájárulhatott, hogy a Río de la Plata területén a gondolkodók és aktivisták egyaránt felfigyeltek arra.

Ugyanakkor elképzelhető, hogy a Hollandiával kapcsolatos eseményekről és a spanyolokkal szemben vívott szabadságharcról olykor másod- vagy harmadrendű szerzők által írott könyvekből szereztek tudomást, amelyek közismertek voltak az európai és amerikai művelt körökben. A Buenos Aires-i Nemzeti Könyvtár első gyarapodási leltárkönyvéből az derül ki, hogy 1810-től kezdve elérhetőek voltak egyéb olvasmányok, amelyekből a májusi forradalmárok értesülhettek a hollandiai eseményekről. Példának okáért Manuel Belgrano első könyvadományának része volt a széles körben olvasott jezsuita Claude-François Lambert 15 kötetes világtörténete (*Histoire générale de tous les peuples du monde*, Párizs, 1750).³³ Emellett Saturnino Segurola, a befolyásos Buenos Aires-i értelmiségi az *Historia universal compuesta por una Sociedad de literatos ingleses traducida en francés*³⁴ 43 kötetét ajándékozta a könyvtárnak, továbbá Manuel Aguirre y Legarreta történelmi szótárának nyolc francia nyelvű kötetével gazdagította a gyűjteményt (*Diccionario histórico de los hombres que se han hecho célebres por los talentos, virtudes, crímenes, errores, compuesto por una Sociedad de Literatos*).³⁵ Ezek közül a némiképp kétes történelmi hitelességű, nagy összefoglaló munkák közül – amelyekből legjobb tudomásunk szerint a nagy európai gondolkodók is merítettek, nem is beszélve a tudásra szomjazó amerikai olvasókról – kiemelkedik Hugo Grotius holland jogász és államférfi *De jure belli ac pacis* (A háború és a béke joga) című könyve. Grotius jogi művében a nemzetek közötti békét szorgalmazza a tolerancia és a szellem szabadságának jegyében.³⁶ A kötetet Vicente Echeverría adományozta 1811-ben a könyvtárnak, és mint látni fogjuk, ez a mű az 1824. évi alkotmányozó nemzetgyűlés vitája során is előkerült.

33 *Primer Libro de Donaciones, 1810–1850. Donaciones y Compras, 1863 a 1876.* Ms. Biblioteca Nacional, Buenos Aires, f. 1 r., 1810.

34 *Primer Libro de Donaciones, 1810–1850.* Ms. Biblioteca Nacional, Buenos Aires, f. 6 r., 1811.

35 *Primer Libro de Donaciones, 1810–1850.* Ms. Biblioteca Nacional, Buenos Aires, f. 9 v., 1811.

36 Lásd: Huizinga, 1960. 290–302.

Végezetül, a függetlenségi háború évei alatt ismert könyvek vizsgálata során egy igen jelentőségteljes könyvre bukkantunk, amely Spanyolországban közkezen forgott, ám csak feltételezhetjük, hogy a Río de la Plata területén is ismerték. A mű a *Della guerra di Fiandra* (A flandriai háborúról) című traktátus, amelyet az a Guido Bentivoglio bíboros írt a 17. században, aki pápai nuncius volt Flandriában a tizenkét éves fegyverszünet (1609–1621) idején.³⁷

Guido Bentivogliót nem történészi munkássága révén, hanem leginkább Anthonis Van Dyck pompás portréja (Firenze, Pitti Képtár) alapján ismerjük. 1579-ben született Ferrarában, a padovai egyetemen tanult polgár- és kánonjogot. 1600-ban Rómába utazott, 1607-ben pedig apostoli nunciussá nevezték ki Spanyol-Németalföldre, a főhercegi udvarba. 1619-ben pápai követként Franciaországba helyezték. 1621. január 11-én megkapta a bíborosi kalapot. 1632-ben jelent meg Kölnben leghíresebb könyve, a *Della guerra di Fiandra*. Emlékiratai és levelei az abszolutista udvari élet friss hírnökeivé váltak. 1641-ben kénytelen volt eladni a Quirinale-palotát, hogy kilábaljon az adósságból, amelyet római családjának fényűző életmódja eredményezett. VIII. Orbán halála után komoly esélyesként indult a legfőbb egyházi hivatal betöltéséért, a pápaválasztó bíborosi gyülekezet ülése alatt azonban életét veszítette, és a konklávé végül Giovanni Battista Pamphili nevezte ki, X. Ince pápaként 1644-ben.³⁸ Életrajzírója, Nicio Eritreo kiemelte diplomáciai érzékét és kegyes lelkületét, amelyeket Bentivoglio kamatoztathatott flandriai tartózkodása idején, olyannyira, hogy az ottani, valamint a flamand Egyesült Tartományok területén élő „eretnekek” körében is tiszteletnek örvendett.³⁹ Elképzelhető, hogy ez a jóindulat táplálta azt a korszakban igen ritka objektivitást, amellyel Bentivoglio bemutatta a háborút, amely meglátása szerint Európa leginkább nemzetek feletti és legreménytelenebb küzdelme volt a sötét századok nagy invázióit követően. A történelem iránti szenvedélye már fiatal korában megnyilvánult, ahogy az *Emlékiratok* alábbi részlete is igazolja, amely a barokk historiográfia egy jeles példája.⁴⁰

Visszatérve Bentivoglio traktátusára: az két olyan részletet tartalmaz, amelyekből magunk is kiindultunk annak bizonyítására, hogy a holland modell referenciaként szolgált a Río de la Plata-i forradalom idején: a holland köztársaság neve, valamint a két, egybefonódó kéz motívuma az 1813. évi nemzetgyűlés címerén.

37 A kétkötetes velencei (Bentivoglio, 1702), valamint a háromkötetes torinói kiadást (Bentivoglio, 1829) tanulmányoztuk.

38 *Famiglie celebri di Italia*, 1819.

39 „(...) sed semper continens, laboriosus, linalis, splendidus; nihil ad suam utilitatem, sed omnia ad aliorum commoda, referens, miros, in eorum etiam animis, qui Catholicae religioni bellum habent indictum, amores excitabat sui (...)” Janus Nicius Erythraeus, 1645. 34–37.

40 „Leginkább a történelem dicsőséges és derűs mivolta gyújtotta lángra lelkemet; ami miatt el szoktam pártolni más munkáimtól, hogy emezekkel foglalatkosodjak. Igencsak kedvemem lelem ebben a sokféle különböző emberi kérdést hordozó pillanat vizsgálatában, amelyeket a történelem tár elénk. A történelemnek köszönhetően, vagyis az eltemetett és a még élő emlékezetből, a távoli és közelebbi évszázadokból ezer meg ezer hatékony módszer segítségével tanulhatnak a hercegek, ez a köz iskolája, megismerhetik, hogy mennyire hasonlóan és igazságosan bánik mindenkivel a magasságos Isten keze, és hogy az ember inkább a nyomorúság közepette kormányozza életét, mint a boldogság vizén, halandó földi léte viszontagságos tengerén. Kifejezni is lehetetlen minő örömet és hasznot tapasztaltam meg a történelmi könyveknek köszönhetően.” Bentivoglio, 1934. vol. I. Cap. 1. „I primi studi a Padova”.

Bentivoglio többször használta az Egyesült Tartományok kifejezést mint a szabad Hollandia hivatalos megnevezését, emellett részletekbe menően kifejtette, milyen körülmények között vették át a *geuzen* az összefonódó kezek szimbólumát, és hogy mi a pontos jelentése.⁴¹ Mint írta: „(...) ezután szinte mindenki hordta Brüsszelben az övén a két, összekulcsolt, koldustarisznyát tartó kezét ábrázoló medált, egyesek ezüstből, mások fémből; a medál szélén pedig az alábbi szavak álltak franciául: »hűek maradunk a királyhoz, ha koldusok leszünk is«. Lelkesítették egymást, és csaknem győzelemre jutottak koldusok (*geuzen*) névvel.”⁴²

A bíboros könyve olyan bámulatosan objektív mű, hogy a forradalom pártiak könnyűszerrel találhatnak benne olyan leírásokat, amelyek a németalföldi spanyol uralom rémtetteit mutatják be,⁴³ amelyekkel alátámaszthatják a holland felkelés jogos mivoltát.⁴⁴ Bentivoglio elemzése a Spanyolország és Németalföld közötti konfliktus gazdasági és társadalmi előzményeiről, ami összekötő kapoccsá teszi a bíborost Thuküdidész és Montesquieu között,⁴⁵ valamint hogy dicsőíti az alkotmányt, amit végül elfogadtak Hollandiában,⁴⁶ indokolja, hogy újraolvassuk a művet a Río de la Plata-i szabadságharc kontextusában.

Összegzés

Összességében elmondhatjuk, hogy az 1810-es évek eseményeit és politikai gondolkodását Buenos Airesben a holland, föderalista függetlenségi mozgalom példája alakította, amely markánsan elkülöníthető a történelem más forradalmi modelljeitől, így a franciától vagy az észak-amerikaitól, és ideológiája kétségkívül hatással volt a Río de la Plata-i függetlenségi mozgalomra. Ahogy bemutattuk, egyaránt léteztek külső, formai, valamint strukturális hasonlóságok a németalföldi és a Río de la Plata-i forradalom között.

Elsősorban is, mindkét forradalom kezdőpontja a Spanyolországgal szembeni fellépés, majd elszakadás volt, ami kezdetben az intézmények szintjén, később erőszakos formában jelentkezett. Németalföld sikere is példaként szolgált, felkeltette a forradalmárok érdeklődését Buenos Airesben, különösen 1814 után, amikor egy büntetőexpedíció és a Bourbon-restauráció fenyegetésével kellett szembenézni. Másodsorban, mindkét forradalom vezetői bizonytalanok voltak a teljes függetlenség kérdésében, és mindaddig kinyilvánították a hűségüket a spanyol király iránt, amíg nem vált egyértelművé a monarchia valódi célja. Harmadszor pedig, a forradalomban részt vevő konzervatívabb elit egy idegen hatalom támogatását és védelmét kérte, mindkét esetben Angliáét, 250 évnyi eltéréssel. Végül soron pedig ugyanez az elit oly módon igyekezett megoldást keresni a felkelés miatt beállt legitimitási

41 Bentivoglio, 1829. vol. I. 81.

42 Uo. 81.

43 Uo. 136–140.

44 Uo. 146–151.

45 Uo. 10–18.

46 Bentivoglio, 1829. vol. III. 201–203.

krízisre, hogy vegyes rendszereket vagy alkotmányos monarchia bevezetését javasolta, európai hercegeknek felajánlva a koronát. Anjou hercegének és Leicester grófjának beavatkozása Hollandiában példának okáért párhuzamba állítható azokkal a sorozatos kísérletekkel, amelyek során Francisco de Paula infánst vagy Lucca herceget igyekeztek megkoronázni a Río de la Plata területén.

Miután 1820 körül megszilárdult a Río de la Plata-i Egyesült Tartományok függetlensége, a holland modell gyakorlatilag eltűnt az argentin ideológiai horizontról. Az 1824–1826. évi alkotmányozó nemzetgyűlés ülésén azonban történt egy erőtlén, ám jelentőségteljes utalás Németalföld forradalom utáni politikájára. Amikor arról tanácskoztak, hogy küldjenek-e fegyveres erőket Peruba Simón Bolívar kérésére, José Ignacio Gorriti követ kijelentette: miután befejeződött a háború Spanyolországgal, a Río de la Plata-i politikusok bölcsen úgy döntöttek – csakúgy, mint a hollandok korábban –, hogy a nemzetek közötti nézeteltéréseket békés úton rendezik.⁴⁷ Ily módon kerültek elő ismét Grotius tanításai. A 19. század második felében a holland modell látszólag eltűnt, és nem találjuk nyomát olyan későbbi argentin értelmiségiek műveiben, mint Domingo Faustino Sarmiento, Bartolomé Mitre vagy Vicente Fidel López. Talán ez arra utal, hogy a romantika korszakát követően született generációk saját modernitásukat annak a folyamatnak a részeként értelmezték, amely a 18. század végének nagy forradalmi megmozdulásaival kezdődött. A 16–17. századi holland politikai modellre vonatkozó spanyol-amerikai kutatásaink mindenesetre arra mutattak rá, hogy a holland példa olyan történések keretei között vált hivatkozási alappá, amelynek során a modernitás jelentését tágabb értelemben határozták meg: az emberiség emancipációs és szolidaritási kezdeményezésének múltját és jövőjét is jelentette, amely azóta is pusztán álom és utópia maradt.

Fordította: Smid Bernadett

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

BN
Biblioteca Nacional, Buenos Aires

2. Kiadott források és szakirodalom

Asambleas constituyentes argentinas
1937–1939 *Asambleas constituyentes argentinas. Seguidas de los textos constitucionales, legislativos y pactos interprovinciales que organizaron políticamente la Nación*. I–VI. Coordinadas y anotadas por Emilio Ravignani. Buenos Aires, 1937–1939.

⁴⁷ *Asambleas constituyentes argentinas*, tomo II. (1825. május 5-i ülés.)

Bentivoglio

1702 Bentivoglio, Guido: *Della guerra di Fiandra*. I–II. Venetia, 1702.

1829 Bentivoglio, Guido: *Della guerra di Fiandra*. I–III. Torino, 1829.

1934 Bentivoglio, Guido: *Memorie e Lettere*. A cura di Constantino Panigada. Bari, 1934.

Botana

1984 Botana, Natalio R.: *La tradición republicana: Alberdi, Sarmiento y las ideas políticas de su tiempo*. Buenos Aires, 1984.

1991 Botana, Natalio R.: *La libertad política y su historia*. Buenos Aires, 1991.

Canter

1944 Canter, Juan: La Asamblea General Constituyente. In: *Historia de la nación argentina*. Tomo 6. Ed. por Levene, Ricardo. Buenos Aires, 1944. 29–249.

Ciocchini–Burucúa–Bagnoli

1989 Ciocchini, Héctor–Burucúa, José E.–Bagnoli, Omar H.: *La Revolución Francesa. Libros, historia, ideas*. Buenos Aires, 1989.

Corvalán Mendilaharzu

1944 Corvalán Mendilaharzu, Daro: Los símbolos patrios. In: *Historia de la nación argentina*. Tomo 6. Ed. por Levene, Ricardo. Buenos Aires, 1944.

Devoto

1988 Devoto, Fernando: Algunas imágenes de la Revolución Francesa en la historiografía argentina contemporánea. In: *Historiografía Argentina, 1958–1988: Una evaluación crítica de la producción histórica nacional*. Buenos Aires, 1988. 413–423.

Donoso

1963 Donoso, Ricardo: *Un letrado del siglo XVIII, el doctor José Perfecto de Salas*. I–II. Buenos Aires, 1963.

Famiglie celebri di Italia

1819 *Famiglie celebri di Italia*. Ed.: Litta, Pompeo et al. Vol. 1. Acciaiuoli di Firenze – Bentivoglio di Bologna. Milano, 1819.

González Calderón

1981 González Calderón, Juan A.: *Curso de derecho constitucional*. Buenos Aires, 1981.

Huizinga

1960 Huizinga, Johan: *Hombres e ideas. Ensayo de historia de la cultura*. Buenos Aires, 1960.

Hume

1983 Hume, David: *The History of England from the Invasion of Julius Caesar to the Revolution in 1688*. Indianapolis, 1983.

Janus Nicius Erythraeus

1645 *Iani Nicii Erythaei Pinacotheca imaginum illvstrium, doctriae vel ingenii laude, virorum, qui, auctore superstite, diem suum obierunt*. Colon, 1645.

Loon

1732–1737 Loon, Gerard van: *Histoire métallique des XVII provinces des Pays-Bas, depuis l'abdication de Charles-Quint, jusqu'à la paix de Bade en MDCCXVI*. La Haye, 1732–1737.

Marc

1934 Marc, Julio: *El Escudo Argentino en la moneda*. Rosario, 1934.

Mitre

1945 Mitre, Bartolomé: *Historia de Belgrano y de la independencia argentina*. Buenos Aires, 1945.

Pazos Kanki

1825 Pazos Kanki, Vicente: *Compendio de la historia de los Estados Unidos de América, puesta en Castellano, por un Indio de la Ciudad de la Paz*. Paris, 1825. [Reprint: La Paz, 1976.]

Peterson

1970 Peterson, Harold F.: *Argentina y los Estados Unidos, 1810–1960*. Buenos Aires, 1970.

Vogel-Doel

1992 Vogel, Hans-Doel, Hubrecht H. van den: *Holanda y América*. Madrid, 1992.

JOSÉ EMILIO BURUCÚA – FABIÁN ALEJANDRO CAMPAGNE

THE DUTCH POLITICAL MODEL IN THE RÍO DE LA PLATA REVOLUTION

The aim of this article is to draw attention to both formal and structural similarities between the 16th century Dutch Revolt and the Río de la Plata Independence Revolution at the beginning of the 19th century. The label “United Provinces” to designate the new political entity that emerged in replacement of the previous *Virreinato del Río de la Plata*, as well as many symbols that were incorporated into the primitive Argentinian coat of arms suggest that the revolutionary leaders in Buenos Aires knew the Dutch case in depth. Moreover, there were many direct references to the Dutch Republic as a political model in newspaper articles of the period after 1810. It can also be proved that the revolutionary leaders in the former capital of the Spanish *virreinato* had access to many books that provided information about the early modern Republic of the Seven United Provinces. Therefore, it is likely that the America Revolutionary War, the French Revolution or the previous Ibero-American independence movements were not the only models that the independence leaders had at their disposal in the Southern Cone of America in the early nineteenth century.

CONTENT

Confines and Points of Adjustment	335
<i>Studies</i>	
László Pósn: Chivalric Culture in Late Medieval Lithuania	337
Dániel Vincze: The News of the Recapturing Wars against the Turks and New England	347
Endre Sashalmi: Political Theology and the Emergence of Female Personifications of Russia in Visual Sources from a European Perspective: The Petrine Period as a Watershed	373
Antonio Álvarez-Ossorio Alvariño: From Conservation to Dismembering: Italian Provinces and Spanish Monarchy, 1665–1713	395
José Emilio Burucúa – Fabián Alejandro Campagne: The Dutch Political Model in the Río de la Plata Revolution	429
Radoslav Raspopović: Dilemmas in Montenegrin Foreign Policy from the Second Half of the 19 th Century to the World War I	443
Krisztián Csaplár-Degovics: The Birth of the First Hungarian–Albanian Dictionary	467
László Bernát Veszprémy: Menachem Begin’s Legendary Life: Questions about the Early Career of the First Right-Wing Prime Minister of Israel, 1913–1948	481
<i>Echo</i>	
István Tringli: Three German Exhibitions on the Reformation: Stralsund – Rostock – Berlin	497

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft



TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

Megjelent az Argentin Köztársaság magyarországi nagykövete támogatásával



Argentin Köztársaság
Nagykövetsége
Budapest

A Világtörténet 2017-es évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja



nka
Nemzeti Kulturális Alap